

ULUG'BEK HAMDAM SHE'RIYATIDA ESTETIK IDEAL VA LIRIK QAHRAMON TALQINI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18273297>

Ahmedova Baxtigul Umariddin qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti

ahmedovabaxtigul17@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yetuk vakili Ulug'bek Hamdam she'riyatida estetik ideal va lirik qahramon talqini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida shoir lirikasida estetik idealning shakllanishi, uning ma'naviy-axloqiy mezonlar bilan uyg'unligi hamda lirik qahramon obrazining individual va ijtimoiy jihatlari ochib beriladi. Ulug'bek Hamdam she'rlarida lirik qahramon ko'pincha ichki kechinmalar, ruhiy izlanishlar va hayotiy qarama-qarshiliklar orqali namoyon bo'lib, u estetik ideallarning badiiy ifodasiga xizmat qiladi. Maqolada shoir poetikasining o'ziga xos xususiyatlari, badiiy tasvir vositalari hamda falsafiy mushohadalarning estetik mazmuni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari Ulug'bek Hamdam she'riyatining zamonaviy o'zbek adabiy jarayonidagi o'rni va ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ulug'bek Hamdam, she'riyat, estetik ideal, lirik qahramon, badiiy obraz, poetika, zamonaviy o'zbek adabiyoti

Аннотация: В статье с научно-теоретической точки зрения анализируются эстетический идеал и интерпретация лирического героя в поэзии современного узбекского поэта Улугбека Хамдама. В ходе исследования раскрываются особенности формирования эстетического идеала в лирике поэта, его связь с духовно-нравственными ценностями, а также индивидуальные и социальные аспекты образа лирического героя. Лирический герой в поэзии Улугбека Хамдама предстает как носитель внутренних переживаний, духовных поисков и философских размышлений, что способствует художественному выражению эстетического идеала. В статье также рассматриваются поэтические особенности творчества поэта и его место в современном литературном процессе.

Ключевые слова: Улугбек Хамдам, поэзия, эстетический идеал, лирический герой, художественный образ, поэтика, современная узбекская литература

Abstract: *The article provides a scholarly analysis of the aesthetic ideal and the interpretation of the lyrical hero in the poetry of the contemporary Uzbek poet Ulugbek Hamdam. The study examines the formation of the aesthetic ideal in the poet's lyrics, its connection with moral and spiritual values, and the individual and social dimensions of the lyrical hero. In Hamdam's poetry, the lyrical hero is portrayed through inner experiences, spiritual quests, and philosophical reflections, serving as a means of artistic expression of the aesthetic ideal. The article also highlights the distinctive features of the poet's poetics and his role in the modern Uzbek literary process.*

Key words: *Ulugbek Hamdam, poetry, aesthetic ideal, lyrical hero, artistic image, poetics, modern Uzbek literature*

KIRISH

Zamonaviy o'zbek adabiyoti taraqqiyotida poeziya inson ruhiyati, ma'naviy izlanishlari va estetik qarashlarini badiiy ifodalashning muhim vositasi bo'lib kelmoqda. Mustaqillik davri o'zbek she'riyati yangi g'oyaviy-estetik mezonlar, ijodiy erkinlik va individual badiiy tafakkur bilan ajralib turadi. Bu davr adabiyotida shoir shaxsiyati, uning ichki kechinmalari va dunyoqarashi markaziy o'ringa chiqib, lirik qahramon obrazi yanada murakkab va ko'p qirrali talqinda namoyon bo'lmoqda. Ana shunday adabiy jarayonda Ulug'bek Hamdam ijodi o'zining falsafiy mushohadaga boyligi, ruhiy teranligi va estetik mukammalligi bilan alohida ajralib turadi.

Ulug'bek Hamdam she'riyatida estetik ideal masalasi shoirning hayot, inson va jamiyat haqidagi qarashlari bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Uning lirik asarlarida go'zallik tushunchasi tashqi shakldan ko'ra ichki ma'naviy kamolot, ruhiy poklik va insoniy qadriyatlar bilan belgilanadi.

Shoir estetik idealni ko'pincha axloqiy mezonlar, vijdon, muhabbat va e'tiqod bilan uyg'un holda talqin etadi. Bu jihat Ulug'bek Hamdam lirikasini zamonaviy o'zbek poeziyasida o'ziga xos badiiy hodisaga aylantiradi.

Lirik qahramon obrazi Ulug'bek Hamdam she'riyatida shoirning ichki "meni" bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u individual kechinmalar orqali umumiy insoniy muammolarni ifodalaydi. Shoir lirik qahramonini ko'pincha izlanishda, ruhiy qarama-qarshiliklar girdobida, hayot mazmunini anglashga intilgan shaxs sifatida tasvirlaydi. Bu qahramon jamiyatdan ajralmagan holda, lekin uning ziddiyatlarini chuqur his etuvchi, ma'naviy komillikka intiluvchi obraz sifatida namoyon bo'ladi. Natijada lirik qahramon estetik idealning badiiy timsoliga aylanadi.

"Davr va adabiyot g'oyat murakkab muammodir. Chunki zamonning asosiy belgisi uning tinimsiz harakatdaligi, o'zgarib turishi bo'lsa, asl adabiyotning bosh xususiyati uning o'zi yaratilgan zamonga qaraganda ko'proq yashashga

intilishi, barqarorroq bo'lishga urinishidir.

Zamonda turib zamonni ko'rish qiyin, uning biror jihatini baholash yanada mushkul. Shuning uchun istiqloq davri adabiyoti, unga xos belgilar haqida gapirish g'oyat mas'uliyatlidir.”[1]

Bugungi kunda o'zbek adabiyoti vakillari orasida Ulug'bek Hamdam o'zining chuqur sermazmun roman va hikoyalari bilan xalq og'ziga tushgan yozuvchilardan biridir. Uning “Muvozanat”, “Isyon va Itoat”, “Sabo va Samandar” kabi romanlari, “Uzoqdagi Dilmurod” qissa va hikoyalar to'plami XX asr o'zbek adabiyotida o'z o'rniga ega. Shuningdek, “Tangriga eltuvchi isyon”, “Atirgul” va “Seni kutdim” she'riy to'plamlari, “Badiiy tafakkur tadriji”, “Yangilanish ehtiyoji”, “Yangi o'zbek she'riyati” nomli monografiyalari ham nashr etilgan. Ulug'bek Hamdam zamonaviy o'zbek adiblari orasida asarlari boshqa tillarga ko'p o'girilayotgan va O'zbekistondan tashqarida e'tirof etilayotgan oz sonli ijodkorlardan biridir. Uning “Isyon va itoat” romani, “Yolg'izlik” qissasi, o'nga yaqin hikoyasi va she'rlari ruschaga tarjima qilindi. Ijodkorning “Tosh” degan hikoyasi va bir qancha she'rlari ingliz tiliga o'girildi. “Muvozanat” romani va “Tosh” hikoyasi Amerikada e'tirof etildi.

Ulug'bek Hamdam ijodi yangilikka, yangilanishlarga boy. Bu haqda adabiyotshunos olimlar, tanqidchilar ham alohida e'tirof etadilar. Yozuvchining adabiyotga chaqindek kirib kelib, katta-

yu kichik kitobxonlarga birdek ma'qul bo'lgan “Muvozanat” romani e'lon qilindi-yu, bunga har bir tanqidchi, adabiyotshunos olimlar munosabat bildirmay qolmadi. “Muvozanat”ning ro'yobga chiqishida ustoz O.Sharafiddinovning roli katta, buni yozuvchi

uchrashuv va suhbatlarida har vaqt minnatdorlik bilan e'tirof etadi: “Romanni o'qib chiqar ekanman, bugungi kun odamini tasvirlashda xali realizmning ochilmagan imkoniyatlari ko'p ekaniga imon keltirdim.”[2]

Ulug'bek Hamdam roman yozilgan payti ko'pchilikni qiynayotgan, ko'pchilikning ongu qalbida kechib o'tgan yoki kechib turgan holatni qalamga oldi. Bu holatni Dilmurod Quronov shunday izohlaydi: “Muvozanat” mavzu jihatidan g'oyat dolzarb va muhimi, bir paytlari o'z vaqtida yozilgan roman sifatida dunyoga keldi. Masalaning ikkinchi tomoni dolzarb mavzuning qanday yoritilgani. Roman ko'p jihatdan avtobiografik xarakterga ega. Ulug'bek asarning ko'p o'rinlarini yig'lab yozgan, yurak-bag'rini burda-burda qilib matnga singdirib yuborgan. “Muvozanat”ning bir o'tirishda yozilgandek (M.Qoshjonov) taassurot qoldirishi, hatto, asarni yoki muallifini uncha xushlamaydiganlar ham uning samimiy yozilganini beixtiyor e'tirof etishlari shundan.”[3]

Ulug'bek Hamdamning “Muvozanat” romanida ko'pchilikning ongu-qalbidan kechib o'tgan yoki kechib

turgan holat tasvirlangan. “Muvozanat”da yaqin o`tmishimiz, odatlanilgan turmush-tarzdagi o`zgarishlar ruhiyatimizda keskin evrilishlarni keltirib chiqargan davrdagi muvozanatsizlik holati qalamga olingan. Asar mavzu jihatidan g`oyat dolzarb muammoga bag`ishlangan. “Muvozanat” romanida tanlangan mavzu, asar g`oyasi roman nomidan seziladi. Romanda yangi davr ostonasida turgan insonning qalbidagi mezonni ijtimoiy tuzum, davr va makon o`zgarishlari oqibatida ma`lum darajada buzilishi, saqlab turilgan muvozanatni qalqib ketishi keng ko`lamda yoritiladi. Darhaqiqat, romanda avvalo, mavzu yangi. Muallif badiiy ijodda muvozanat tushunchasiga yangicha yondasha bilgan. “Demak, gap bu yerda realizmda yoki modernizmda ham emas. Gap san`atkorda, uning tafakkurida va mahoratida. Adabiy asar esa chinakam asar namunasi bo`lmog`i uchun, realizmga mansub bo`ladimi, romantizm uslubida yozilgan bo`ladimi, yoki qandaydir boshqa modernistik uslubga amal qiladimi, baribir, yana takror aytib o`tmoq joiz, uning markazida inson turmog`i kerak, kitobxon insonning taqdiri, tabiati, hayoti haqida muayyan axborot olish bilan birga bu asardan estetik zavq ham ola bilsin.” (2) Bir qarashda oddiydek tuyulgan muvozanat tushunchasi asar davomida nihoyatda katta va keng ko`lamli mohiyat kasb etadi. U turmushning, hayotning, inson ma`naviyatining har bir jabhasida o`z bo`yini ko`rsatadi. Asarda yozuvchi

istiqlolga erishganimizdan keyingi davrni, muhitni yoritib berishda ayni tushunchani asosiy mezon sifatida asarning bosh g`oyasi, mavzusi bilan bog`laydi. Asar kompozitsiyasi va syujeti ham ana shu asosda tuziladi.

Albatta, Muvozanatning markazida inson, Yusufning taqdiri, uning iztirobli izlanishlari turganini hech kim inkor qilmas. “Muvozanat” o`quvchisi asar badiiy voqeligini muallif nigohi orqali ko`radi, unda qahramonlar bilan birga yashab ko`radi, his qiladi; yozuvchi bilan birga ularning taqdiri, o`zaro munosabatlarini muhokama qiladi, fojialari ildizini anglashga intiladi, qo`yilgan muammolar yechimini izlaydi va muayyan xulosalarga keladi. Shularning bari estetik zavqdir. Ya`ni, estetik zavq asarning o`z-o`zicha namoyon bo`luvchi obektiv xossasi emas, balki o`quvchi ongiyu qalbidagi kechuvchi ma`naviy-ruhiy jarayondir. Shu bois ham badiiyat hodisasi o`qish jarayonidagina mavjud, u hamisha yozuvchi, asar, o`quvchi birligida namoyon bo`ladi. Demak, badiiyat hodisasining voqe bo`lishi asarning o`zigagina emas, o`quvchiga, uning ijodiy tasavvur imkoniyatlari, umumma`rifiy va madaniy saviyasi, o`qish malakasi, emotsional holati, niyati kabi qator omillarga ham bog`liqdir. Muallif qahramonlarning hayot yo`llarini tasvirlash asosida o`sha davrni ochib berishga harakat qilgan. Bunga misol qilib romanda keltirilgan Yusuf qarashlarini olish mumkin: “Axir kechagina – rahbar lavozimida ishlab

turgan chog`ida Said qanaqa edi, bugun-
ishdan ketib, uyda o`z qismati bilan o`zi
yolg`iz qolganda qanday? Kecha uning
yuzlaridan, gap-so`ziyu butun
harakatlaridan kuch yog`ilardi. O`zini
juda azim va arzigulik maqsadga
bag`ishlagani hamda o`sha yo`lda dadil
qadam bosayotgani sezilib turardi.
Erishgan muvaffaqiyatlari shu qadar zo`r
ediki, esiga bir paytlardagi qadrdon do`sti
Yusuf ham kelmasdi. Bugunchi? Bugun u
hammasidan mosuvo etildi va ilgari
g`ayratidan, ko`zida chaq nab turgan
olovdan asar ham qolmadi: cho`kdi-ketdi.
Demakki, u o`zini tutib turgan maqsad-u
manfaatidan, ko`pchilik bilan bir deb his
qilish yuksakligidan judo bo`lib, ijtimoiy-
ma`naviy jihatdan yakkalanib qoldi"[4]

Yusufning ikkinchi do`sti
Mirazimning holati shunday tasvirlanadi:
"Mirazim-chi? Bolalikning barcha
havasleri ro`yobga chiqib, yuragi huvillab
qolgan Mirazim! Orzularining birontasiga
ham yetolmagan Amir bu yoqda aql
dan judo bo`lsa, u yonda barcha niyatlari
amalga oshgan Mirazim o`zini boshi-
keti yo`q sahroga chiqib qolgandek his
etmadimi? Etdi. Xo`sh, nega? Axir
Mirazim hamma orzusiga erishdi-ku!
Chunki har ikki holda ham inson
yakkalanib qolmadimi?.."[5]

Yusuf asarning boshidan to oxiriga
qadar bir narsa uchun - oliy qadriyat
uchun kurashdi. "U hayotda, atrofida
nimalar yuz bergan va berishi
mumkin bo`lgan bo`lmasin,
baribir, insonni tutib turgan oliy qadriyat
– Muvozanatdan, unga erishish

mashaqqatidan yuz o`girmadi. Ammo bu
shunchaki muvozanat emas edi. Ushbu
muvozanatning bir ildizi insonning
o`zidan boshlanib, ikkinchisi muhaqqaq
ravishda u yashayotgan jamiyatning
bag`ridan suv ichadi. Bas, shunday ekan,
istiqlol va yurt obodligi masalasi Yusuf
nazarda tutgan va o`zi romanning
boshidan oxirigacha intilgan ulug`
Muvozanatning ajralmas halqalaridir",
deya ta`kidlaydi Marhabo
Qo`chqorova.[6]

Yusuf oliygohda bir maqsad bilan
o`qidi, undan so`ng oliygohda ishladi. U
faqat halol yo`ldan bordi. Oilasini oylik
maoshi bilan boqdi. Lekin shaharda
bugina pul bilan kun ko`rish qiyin edi.
Turmush qiyinchiligi tobora o`z ta`sirini
ko`rsatdi. Ijarama ijara ko`chib yurish,
moddiy qiyinchilik uning Oygul bilan
munosabatlari keskin tus olishiga sabab
bo`ldi. Oila qanchalik oqibatli, ittifoq
bo`lmasin moddiy qiyinchilik baribir o`z
ta`sirini ko`rsatadi. Orada muvozanat
susayadi. U o`g`lidan ayrilayotganida
muvozanatni yo`qotadi. Yusuf obrazi –
millatparvar, vatanparvar, ko`tarinki
ruhiyatga ega inson. Romandagi tarixchi
Muhammadjon aka davri o`tgan odam
obrazidir. U o`zining yolg`on asosga
qurilgan hayotini tushunib yetadi.
Shuning uchun ko`zi ochiq ketadi.
Qushlarning qafasdan chiqarib
yuborilishida inson erkiga ramziy
ishoralar beradi. Muhammadjon aka o`zi
sevgan qushlarini ozodlikka qo`yib
yuborar ekan: "Bu yerda bog`lar ham
qolmadi, tog`lar ham. Hammasini yakson

qilib, bag`rini tilib, Paxtazorga aylantirishdi bular!.. Bor, qushim, uch, endi, uch!” Davr ruhiyati inson kechinmalariga ta`sir ko`rsatyapti va inson o`zi bilan o`zi kurashib qilgan ishlarini anglab yetmoqda.

Asardagi eng yirik, ta`sirchan obraz – Amir mavjud o`tmish davrining xos kishisidir. Amir ruhi va tani sog` bo`lishiga qaramasdan, jinnixonaga tashlanadi. Amir sog`lom bo`la turib, o`zini jinnilikka solishga majbur bo`ladi. Jinnilar qo`lida pati yulib tashlangan musicha qiyofasida ramziy ma`noda u o`zini ko`radi. Amir o`zi yashayotgan hayotda o`z orzulariga erisha olmagach, qondirilmagan mayllar – o`z orzusidagi hayot, erishilmagan muhabbat – uning keyingi qismatida o`z izini qoldirdi. Amir obrazi bilan bog`liq tasvirlarni kitobxon ruhiy qiynoqlar va tizginsiz savollarsiz befarq o`qiy olmaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ulug`bek Hamdam ijodida milliylikdan umuminsoniylik sari o`sib chiqqan asarlar borki, ular chet el adabiyotida ham munosib baholandi. Yozuvchi adabiy an`analarning munosib vorisi sifatida davom ettirish barobarida shaklan ham mazmunan yangilanishlar yo`lida urinishlarni amalga oshirdiki, adabiy

tanqidchilikning munosabatiga tayangan holda ularni muvaffaqiyatli chiqdi, deya ayta olamiz. Ulug`bek Hamdam “Muvozanat” romani bilan XX asr o`zbek adabiyotida an`anaviylik bilan ham yangi badiiy-estetik tafakkurni ifodalash mumkinligini to`la isbotladi. Ayniqsa, asardagi Amir obrazi o`zbek adabiyotiga butunlay yangi timsol bo`lib kirib keldi. Uning vositasida insonni kashf etishda adabiyotning ochilmagan qirralari, muammolari borligi ayon bo`ldi. Asardan shunday xulosaga kelish mumkinki, butun olam muvozanat qonuni asosida turgan bo`lsa, jamiyat ham, uning asosini tashkil qilgan insonlar ham ayni muvozanat tufayli barqarordir. Muvozanat buzilgan zahoti hayotda, demak, uning a`zolari orasida har xil kutilmagan o`zgarishlar, hatto izdan chiqishlar boshlanadi. Adibning nafaqat romanlari, balki qissa va hikoyalarini o`qiganimizda ham asar qahramonlari va davr ruhiyatini haqqoniy qirralarda tasvirlab, yozuvchilik mahoratini to`liq namoyon etganligini ko`ramiz. Ulug`bek Hamdam ijodini chuqur ilmiy tadqiq etish adabiyotshunoslik ilmi uchun yangi ma`lumotlar beradi. Demak, bu boradagi izlanishlarni ko`paytirish foydadan holi emas.

REFERENCES:

1. Yo`ldosh Qozoqboy. Yoniq so`z. T.: Yangi asr avlodi, 2006.
2. Sharafiddinov Ozod. Ijodni anglash baxti. T.: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2004.

Latin American Journal of Education

www.lajoe.org

3. Quronov Dilmurod. Adabiy jarayonda Mom sindromi. www.ziyouz.uz
4. Hamdam Ulug`bek. Muvozanat.T.: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2007.
5. Qo`chqorova Marhabo. “Muvozanat romanida shartli ramzlar” maqola.